

Stanisława SOCHACKA

Opole

Związki toponimii Ziemi Kłodzkiej z językiem i historią Czech

Keywords: Linguistic, Czech, Polish, proper names, Kłodzko Region

Słowa kluczowe: Językoznawstwo, język czeski, język polski, nazwy własne, Ziemia Kłodzka

Abstract

In the article the author presents a new aspect at science at the toponym of the Kłodzko as the cultural heritage of the Czech. In the post-war historical studies of Polish science was defense of the land Kłodzko as land belonging to the Polish. A careful analysis of place-names in comparative context, based on the materials Czech, show clearly strong relationships the region with the history and culture of the Czech Republic.

W artykule autorka ukazuje nowe spojrzenie na toponimię kłodzką jako czeskie dziedzictwo językowo-kulturowe. W powojennych badaniach historyczno-językowych nauka polska stała na stanowisku obrony przynależności Ziemi Kłodzkiej do Polski. Wnikliwa analiza nazw miejscowych w kontekście porównawczym, w oparciu o materiały czeskie, wykazuje jednoznacznie silne związki tego regionu z historią i kulturą Czech.

1. Z kart historii

Ziemia Kłodzka na mapie Polski wyróżnia się swą regionalną odrębnością, wcinając się w terytorium Czech głębokim klinem. W opracowaniach czeskich przywoływano od dawna historyczne związki Ziemi Kłodzkiej z Czechami: od czasów średniowiecza poprzez utworzenie hrabstwa aż po zabór Kłodzka przez Prusy w 1742 r. Podkreślano także związki Kłodczyzny z Ziemią Náchodzką.

Okolo IX wieku na obszarze Czech powstało silne państwo Przemyslidów. Jego wpływy sięgały aż po Odrę, obejmując Ziemię Kłodzką. W drugiej połowie X wieku powstało państwo Piastów, w skład którego wchodził cały Śląsk. Już od wczesnych dziejów obszar ten był obiektem konfliktów i roszczeń terytorialnych między władcami Czech i Polski. Przełomowym wydarzeniem był rok 1137, kiedy długotrwałe spory zakończyły się układem przyznającym królowi czeskiemu Ziemię Kłodzką, Polakom zaś Śląsk. W drugiej połowie XV wieku król czeski Jerzy z Podiebradu podniósł Kłodczyznę do rangi samodzielnego hrabstwa określanego w średniowiecznych dokumentach: *terra Glacensis*, *Glatzer Land*, *Grafschaft Glatz*, *Hrabství Kladské* i inne. Dowodzi to, że na przestrzeni X – XV wieku prowincja ta funkcjonowała jako samodzielna jednostka polityczno-administracyjna o dużym znaczeniu strategicznym dla ochrony prastarego traktu handlowego łączącego Śląsk z Czechami, a będącego jedną z odnóg „szlaku bursztynowego”.

Do nadzorowania głównych szlaków handlowych Czesi pobudowali warowne grody i strażnice. Najstarszym grodem było centralnie położone Kłodzko, odnotowane w Kronice Kosmasa w 981 r. pod nazwą *Kladzko*. W jego okolicach wybudowano jeszcze inne grody, np. Radków, Bystrzyca Kłodzka, Międzylesie. Wokół grodów istniało skupisko starych osad czeskich oraz gęsta sieć katolickich świątyń parafialnych, należących do archidiecezji praskiej. W 1180 r. kasztelan kłodzki Bogusza (*Bohuša*) zwany Brodatym wybudował w Kłodzku kościół św. Wacława, będący siedzibą parafii, która swym działaniem obejmowała okoliczne wsie czeskie, np. Lewin Kłodzki, Goszyce, Gołogłowy, Ścinawicę, Ławicę, Podtynie Morzyszów, Koryłów, Mikowice, Roszyce, Ustronie i inne (Bartkiewicz 1977, s. 62). Najstarszymi świadkami tych wydarzeń oraz przynależności etniczno-językowej pierwotnych mieszkańców tego obszaru są kłodzkie nazwy miejscowe. Są one także wyjątkowymi faktami historycznymi, gdyż zawierają w sobie różne informacje o terenie i o poszczególnych obiektach, jak też o czasie ich powstania.

Historiografia polska od czasów Jana Długosza aż po czasy powojenne stała na stanowisku polskości tych ziem¹. Nazewnictwo tego regionu nie było poddane językoznawczej analizie, a w sposób aksjomatyczny definiowane było jako polskie. Istotne zmiany w klimacie politycznym i naukowym nastąpiły dopiero po 1990 r., po zniesieniu cenzury i powołaniu Czesko-Polskiej Kłodzkiej Komisji Historyków (*Česko-polská kladská komise historiků*), której organem prasowym stał się „Kladský sborník”. Głównym tematem publikacji jest przeszłość regionu kłodzkiego.

2. Cel pracy i metoda badawcza

Celem niniejszej pracy jest próba nowego spojrzenia na nazewnictwo kłodzkie w kontekście czeskich stosunków językowych. Dotychczasowe polskie badania historyczne i językoznawcze, często kroć podyktowane pobudkami narodowo-emocjonalnymi, spowodowały niezamierzone zniekształcenie obrazu. Jeśli więc dziś, po wielu latach własnych doświadczeń, chcę dołączyć swój onomastyczny głos, to czynię to po to, by wskazać błędy metodologiczne popełniane w analizie wspomnianego wyżej materiału.

Nazwy tworzą ludzie w tym języku, którym się posługują. Już od XIII wieku we wszystkich dokumentach kłodzkich dominuje język niemiecki. Zapisywanie i wymawianie słowiańskich nazw sprawiało kancelistom niemieckim wielkie trudności, co powodowało powstanie nazewnictwa mieszanego i zniekształconego.

Chcąc poznać rzeczywiste podłoże językowe kłodzkich nazw miejscowych, należy posłużyć się specjalną metodą odczytywania średniowiecznych zapisów uwzględniającą :

- substytucje czesko-niemieckie,
- analogie do nazewnictwa najbliższych położonych regionów,
- nawiązania do wyrazów pospolitych i antroponimów (np. staroczeskich czy staropolskich).

---

¹ Czechowicz 2009, s. 256, zob. też *Studia z dziejów Ziemi Kłodzkiej* 1990.

Metody te są powszechnie stosowane w etymologii onomastycznej i nie wymagają – jak sędzę – obszerniejszego komentarza. Gdy te sposoby nie wystarczają, badacz powinien odwoływać się do faktów historycznych, np. historii miejscowości, sieci wodnej, topografii terenu, stosunków gospodarczych. W przypadku pogranicznego regionu nieodzowna jest konfrontacja z nazewnictwem sąsiednich terenów.

Porównanie nazw miejscowych Kłodczyzny z czeskim materiałem zawartym i zinterpretowanym etymologicznie w monumentalnym słowniku czeskich nazw miejscowych Antonína Profousa *Místní jména v Čechach* (t. I–IV, Praha 1954–1957) pozwala stwierdzić udział czeskiego języka w kształtowaniu toponimicznego obrazu Ziemi Kłodzkiej. Równocześnie *Słownik geografii turystycznej Sudetów* pod red. Marka Staffy (Wrocław 1993–1995) zawiera cenne dane historyczne o każdej miejscowości kłodzkiej, rzucające nowe światło na mieszkającą tam ludność.

3. Najstarsze nazwy Ziemi Kłodzkiej w przekroju historycznym

Najogólniej obraz nazewnictwa kłodzkiego, a w szczególności zapisów źródłowych, można sprowadzić do pięciu kategorii. Są to:

- nazwy czeskie o przejrzystych cechach fonetycznych i słowotwórczych,
- nazwy dwuznaczne o zapisach pseudopolskich,
- nazwy podwójne, tzw. dublety nazewnictwa czesko-niemieckie,
- hybrydy czesko-niemieckie,
- zaginione nazwy czeskie.

Z uwagi na szczupłość miejsca podaję tylko reprezentatywne przykłady nazw zawierających: nazwę polską, w nawiasie nazwę niemiecką, najstarsze zapisy źródłowe oraz próbę etymologicznej interpretacji w oparciu o czeski i polski materiał porównawczy².

---

² Dane toponomastyczne o nazwach kłodzkich podaję za: *Słownik etymologiczny nazw geograficznych Śląska* 1970–2014.

3.1. Nazwy czeskie o przejrzystych cechach fonetycznych i słowotwórczych

KŁODZKO (niem. *Glatz*): *castellum Kladsko, Cladzsko* 981 (Kosmas), *provinciam Kladsko* 1093, *Cladesco* 1222, *Claz* 1257, *Glaz* 1270.

Czeskie nazwy kultowe *Kladsko* : *kláda* ‘młody las’, por. nazwę miejscową *Kladno, Kladné* Prof. II 225–226. Czeskie cechy głosowe zachowała też substytucja niem. *Glatz, Glaz*.

CZERMNA (niem. *Tscherbeney*): *Czermna* 1354, *Czrmney* 1354, *Czrmna* 1376, *Czermna* 1477.

Czeska nazwa *Čermná* : stczes. *čermný* ‘czerwony’. Nazwa notowana u Prof I 284 (14x). Profous twierdzi, że wszystkie czeskie miejscowości o nazwie *Čermná* położone są nad małymi potokami i odnoszą się do koloru wody (od rdzawych kamieni).

DAŃCZÓW (niem. *Tanz*): *Iankow pro Dankow* 1477.

Czeska nazwa *Dankov* (może *Daňkov*) lub *Dančov* : nazwa osobowa *Danek* (może *Daňek*) lub *Daneč*. Od tej podstawy powstała niemiecka nazwa *Tanz*, por. morawską nazwę *Dančovice, Dankovice* i *Daňkovice* HŠ I 170. Do 1477 r. wieś należała do Królestwa Czeskiego.

GOŁOGŁOWY (niem. *Hollenau*): *Holelou, Holelu* 1347, *Holohlaw* 1355.

Czeska nazwa *Holohlavy* : nazwa osobowa *Holohlav* (a), notowana przez Prof I 592 kilka razy obok podobnych: *Holonohy, Holostřevy* (por. czes. *střeva* ‘jelita, trzewia’).

GOSZYCE (niem. *Hassitz*): *Hassitz* 1337, *Hassicz* 1354, *Hassitz* 1420.

Czeska nazwa *Hašice* : nazwa osobowa *Háša Havel*, por. morawską nazwę *Haškovice* : nazwa osobowa *Hašek* HŠ I 245.

KOCIOŁ (niem. *Kuttel*): *der Kottl* 1530, *Kottl* 1630.

Czeska nazwa *Kotel* : *kotel* ‘kocioł’ w znaczeniu ‘kotlina’. Zapisy substytucyjne wskazują na pierwowzór czeski, gdyż pol. *-ć-* dałoby w niemieckiej adaptacji *-z-* lub *-tsch-*. Wieś powstała na terenie państwka homolskiego, które do 1477 r. należało do Królestwa Czeskiego. Stale zamieszkiwała tu ludność czeska SGTS XIV 113.

LEWIŃSKI ZAMEK (niem. *Hummel*): *Homole* 1327, *Hummel* 1408, *Landfridt* 1405.

Czeska nazwa *Homole* : *homole* ‘pagórek w kształcie stożka o zaokrąglonym szczycie’. Prof I 597 podaje nazwę *Homole* 6x. Do 1477 r. była to stolica feudalnego państewka homolskiego w tzw. czeskim kąciku. W XI wieku wzniesiono tu obronny gródek – strażnicę graniczną. W końcu XIII wieku na jego miejscu zbudowano kamienny zamek, ogrodzony murem, który był siedzibą władców państewka. Niemiecka nazwa *Landfriede* ‘teren ogrodzony’. Historia zamku viz: SGTS XIII 102–103.

WITÓW (niem. *Nerbotlin*): *Norbettin* 1477, *Neuboczin* 1560, *Nerbotin* 1579.

Czeska nazwa *Nerobota* : *nerobota*; czes. *robot* ‘pańszczyzna’ Machek 514. Osada była zwolniona z obowiązku odrabiania pańszczyzny (Mader 1890, s. 112). Wieś należała do 1477 r. do Królestwa Czeskiego.

WŁODOWICE (niem. *Walditz*): *Waldicz* 1352, *Waldiz* 1560.

Czeska nazwa *Valdice* : nazwa osobowa *Valda* < *Valentin*. Identyczną nazwę notuje Prof IV 468 i wyprowadza od imienia *Valda*.

ZAGÓRZE (niem. *Soritsch*): *Zaharcz* 1354, *Zahorz* 1360, *Zoratsch* 1456, *Soritsch* 1514.

Czeska nazwa *Zahořice* (pol. *-ica*) od wyrażenia przyimkowego *za hořicou* : stczes. *hořice* ‘górzycyca, mała góra’, zob. *Zahořice* Prof IV 697. Wieś powstała przed kolonizacją niemiecką i była silnie związana z osadnictwem czeskim SGTS XV 510.

Czeskie cechy językowe mają jeszcze inne nazwy, np. *Stara Bystrzyca* i *Nowa Bystrzyca* (*Alde Beystricz* 1398, *Newen Bystricz* 1412), *Darnków* (*Drnkov* 1477), *Dolina* (*Herzmankow* 1477), *Jawornica* (*Yawornize* 1560), *Jerzykowice Wielkie* (*Gross Jižrikowicz* 1477), *Krzyżanów* (*Krzizanow* 1477), *Leśna* (*Lestny* 1477, *Lissnet* 1560), *Mielnik* (*Melnik* 1358), *Podtynie* (*Podytyn* 1348), *Pstrążna* (*Pstruzny* 1470), *Ratno Dolne* (*Ratin* 1447), *Słone* (*Slaney* 1403), *Taszów* (*Tasow* 1477). Czeski pochodzenie tych nazw potwierdzają dodatkowo dane osadnicze, antropimiczne i administracyjno-kościelne.

3. 2 Nazwy niejednoznaczne, tzw. pseudopolskie

Ta grupa nazw nastroczała polskim badaczom największej trudności, gdyż przy powierzchownym spojrzeniu kojarzą się one z polskimi (śląskimi) odpowiednikami. Ten argument był wykorzystywany przez stronę polską w kwestii przynależności państwowej Ziemi Kłodzkiej do Polski (Pałys 2006, s. 291–296). Analiza tych nazw wymaga szczególnej ostrożności, gdyż ich zapisy źródłowe sugerują polskie pochodzenie, a więc są dwuznaczne. Jednakże fakty historyczno-osadnicze i kościelne rozstrzygają o tym, kto był założycielem osady i jaka ludność tam mieszkała. Oto kilka przykładów.

BIERKOWICE (niem. *Birgwitz*): *Birkowicz* 1351-1388, *Birkwiz* 1393

Czeska nazwę *Berkovice* : nazwa osobowa *Berka* (*Birka*) Klemenz 22. Powstanie wsi łączy się z osobą Hinka z Dubé zwanego Berką (Birką) Klemenz 22. Przydomek *Berka* wymienia Prof I 59, objaśniając nazwę miejscową *Berkenštejn* ‘Berkuv hrad’ : *Jiří Berka z Dubé... per Hynkonem Bercam de Dube* (1304), por. też śląską nazwę *Bierkowice* (niem. *Birkwitz*) SNGŚ I 50.

BŁAŻEJÓW (niem. *Blasewey*): *Blazeyow*, *Blasewey* 1477.

Czeska nazwa *Blažejov* : nazwa osobowa *Blažej*, nazwa osobowa *Blažej* notowana w słowniku Profousa (Prof I 96). Osada należała do 1477 r. do Czech, por. śląską nazwę *Blażejów* poświadczoną w SNGŚ I 62.

BUKOWINA KŁODZKA (niem. *Bukowine*): *Bukowine*, *Bukowina* 1477.

Czeska nazwa *Bukovina* : *bukovina* ‘bukowy las’. Prof I 212 podaje nazwę *Bukovina* (21x). Osada należała do 1477 r. do Czech. Mieszkała tu ludność czeska, por. śląską nazwę *Bukowine* SNGŚ I 125.

JAKUBOWICE (niem. *Jakobowitz*): *Yakubowicz* 1477, *Jakubowicz* 1631.

Czeska nazwa *Jakubovice* : nazwa osobowa *Jakub* wielokrotnie notowana u Prof II 934 i HŠ I 339. Do 1477 r. osada należała do państwa czeskiego, por. śląską nazwę *Jakubowice* SNGŚ IV 53.

KUDOWA ZDRÓJ (niem. *Bad Kudowa*): *Chudoba* 1560, *Chuduwa* 1625, *Kotoffen* 1631.

Czeska nazwa *Chudoba* : *chudoba* ‘bieda, ubóstwo’, por. nazwę *Chudoba* Prof II 69 oraz śląską nazwę *Chudoba* SNGŚ II 26.

Kudowa powstała na miejscu nieistniejącej miejscowości czeskiej *Lipolitov* : nazwa osobowa *Lipolt* (niem. *Liutbald*). Taką formę podaje też Prof II 627 (2x). Kudowa leży na obszarze tzw. „kącika czeskiego”, który należał do 1477 r. do Czech. O nazwie *Kudowa* zob. Ladislav Hladký (Hladký 2009, s. 143).

LEWIN KŁODZKI (niem. *Lewin*): *Lewine* 1184, *Lewin* 1334.
Czeska nazwa *Levín* : nazwa osobowa *Leva* (łac. *leo*). Jest to stara osada czeska, od XII wieku należąca do klasztoru w Broumowie. Prof II 513 wymienia nazwę *Levín* (7x), por. śląską nazwę *Lewin* SNGŚ VI 136 (dziś *Lewin Brzeski*). Historia tej czeskiej miejscowości i parafii jest dobrze udokumentowana w SGTS XIII 99.

LUTYNIA (niem. *Leuthen*): *Lutein* 1346, *Leweten* 1412.
Czeska nazwę *Lutyně* : ps. *ljut ‘błoto, bagno’. Nazwa poświadczona w słowniku Ladislava Hosáka (HŠ I 570), por. śląską nazwę *Lutynia* SNGŚ VII 40. Wieś należała do Czech SGTS XVII 141.

ŁAWICA (niem. *Labitsch*): *Lawicz* 1337, *Lawicz* 1355.
Czeska nazwa *Lavice* (pol. *-ica*) : stczes. *lava* ‘kładka drewniana’ Geb I 210, por. *Lavice* Prof II 485 oraz HŠ I 492. Nazwa *Ławica* znana jest w toponimii polskiej Wyk II 336. Wieś należała do czeskiej parafii św. Wacława w Kłodzku SGTS XV 258.

MIKOWICE (niem. *Mügwitz*): *Migwitz* 1342, *Mekuwez* 1356.
Czeska nazwa *Mikovice* : nazwa osobowa *Mika Mikulaš* (pol. *Mikołaj*), por. czes. nazwę *Mikovice* Prof III 70. Jest czeska osada stale związana z parafią św. Wacława w Kłodzku SGTS XV 286, por. pol. nazwę *Mikowice* SNGŚ VIII 15.

WILCZA (niem. *Wiltsch*): *Wilschiz* 1304, *Wiltsch* 1337.
Czeska nazwa *Vlčice* (pol. *-ica*) : *vlčí* ‘wilczy’. Wieś leży nad potokiem *Wilcza* (czes. *Vlčice* ‘vlčí potok’). Nazwa *Vlčice* poświadczona jest w słowniku HŠ II 85 w zapisach: *Wilchicha* 1248, *Wilczicz* 1437, zawierających samogłoskę [i] obok czeskiej [l]. Na tej podstawie można błędnie uznać tę nazwę za polską *Wilcza*.

Przedstawione nazwy dowodzą, że w początkach państwowości polskiej i czeskiej oba języki były sobie bliskie i miały charakter zróżnicowania gwarowego (Orłós 1980, s. 3).

3.3. Dublety nazewnicze czesko-niemieckie

Przez dublety nazewnicze rozumie się takie określenia, które zawierają dwie nazwy dla jednego obiektu. Są one świadectwem rywalizacji dwóch żywiołów: czeskiego i niemieckiego. Z czasem Niemiec koloniści we wsiach zaczęli zdobywać przewagę nad ludnością słowiańską. Wcześniej już ludność niemiecka zdominowała miasta, w tym zwłaszcza patrycjat, władze wiejskie i cechowe. W rezultacie uboga ludność czeska została zmarginalizowana i ulegała germanizacji. Podział wsi na część słowiańską i niemiecką dokumentują zapisy np. *Deutsch Tscherbenay* (*Niemiecka Czermna*). Nazwy podwójne ukazują w przybliżeniu sytuację etniczną i językową w Ziemi Kłodzkiej od XIII wieku. Oto kilka przykładów.

DUSZNIKI ZDRÓJ (niem. *Reinerz*): *Reinharcz* 1324, *Dussnik* 1375, *in Dussnik alias in Reinharcz* 1399, *Reinharcz alias in Dussnik* 1477.
Czeska nazwa *Dušníky* : dušník ‘duszniak’, tj. ‘poddany świadczący usługi dla kościoła’, por. nazwę *Dušníky* Prof I 445 (6x). Nazwa niemiecka *Reinerz* od imienia *Reinhard* jest nazwą przeniesioną przez osiedleńców z Hesji, podobnie jak *Roms* (dziś *Stoszów*), *Rückers* (dziś *Szczytna*), zob. Klemenz 19, 76. Klemenz (Viert. VI 296) przytacza dla *Dussnik* starszą nazwę czeską *Obřístev*: „Dusnik prope obristev der älteste Name für Reinerz sein musste”. Jest to nazwa czeska *Obřístev* poświadczona u Prof III 246, którą autor wyprowadza od wyrazu *břístie* ‘brodzie’, z przedrostkiem *o-* ‘około’. Nazwa oznacza osadę, do której musiało się przechodzić przez brody. Duszniaki Zdrój opływa rzeka Bystrzyca Duszniacka, na której postawiono wiele brodów (mostów).

ŁĘŻYCE (niem. *Friedrichsdorf*): *Friderici villa* 1330, *Friedrichsdorf* 1351, *Lussicz* 1477.
Czeska nazwa *Lužica* lub *Lužice* : *luh* (ps. *lqǫb ‘mokrądo’), por. morawską nazwę *Lužica* HŠ I 571. Osada do 1477 r. należała do Czech SGTS XIII 157. Niemiecka nazwa *Friedrichsdorf* ‘wieś Friedricha’ – mimo wcześniejszego zapisu – jest nazwą wtórną, co potwierdza łaciński zapis *Friderici villa*,

o czym niżej. Dystans czasowy dzielący datę powstania i nazwania od daty przekazania jej nazwy w źródłach pisanych wynosić mógł od 100–200 lat.

RADKÓW (niem. *Wünschelburg*): *Wünschelburg* 1290, *in Wunschelburg alias in Radków* 1386.

Czeska nazwa *Hrádek*: *hrádek* ‘gródek’. W zapisach historycznych nagłosowe czeskie *hr-* > *r-* (*Hrádek* *Radek*). Prof I 654 podaje liczną nazwę typu *Hrádek*. Do tej formy nawiązuje wtórna nazwa niem. *Wünschelburg* ‘słowiański gród’. Niemiecki człon *Wünschel* *wünschen* poświadcza przechodzenie spółgłosek półpłynnych [n] > [l] w gwarach niemieckich. Jest to stara osada czeska (gród), własność Podiebradowiczów SGTS XIII 200.

KULIN (niem. *Keilendorf*): *Hrodlonow*, *Hedloniow* 1477, *Keulendorf* 1560, *Keilendorf* 1743.

Czeska nazwa *Hrodlonov*: nazwa osobowa *Hrdlon* < *Hrdlo* Šimák 48 podaje formę *Hrdloňov*. Prof I 767 objaśnia podobną nazwę *Hrdlív*, *Hrdly*. Osada do 1477 r. należała do Czech. Nazwa czeska *Hrdlonov* została wyparta, gdy zaczęło się tu rozwijać górnictwo SGTS XIII 139–140.

ROGÓŻKA (niem. *Wolmsdorf*): *Rogouzca* 1210, *Rogourca* 1216, *Rogurca* 1262, *Wolframsdorf* 1346.

Czeska nazwa *Rogoužka*: *rogoužka* < *rogož* ‘sitowie, trzcina’, por. nazwę *Rohozna*, *Rohozec* (gw. *Rohožec*) Prof. III 574-575. (W nazwie widoczna zmiana stces. [g] > [h].)

SZCZYTNA (niem. *Rückers*): *Rzedec*, *Rückers* 1347, *Ruckers* 1453, *Rückarz* 1497.

Czeska nazwa *Ředeč*: nazwa osobowa *Ředek* *Řědivoj*, *Řed(i)host* z archaicznym formantem *-jь*. Prof III 550 objaśnia podobne nazwy *Ředice*: *Ředa* *Řědivoj* oraz nazwę *Řeteč*: *Řetek*, por. też morawską nazwę *Řideč*: *Řidek* *Řědivoj*: *řidití* HŠ II 413. Osada do 1477 r. należała do Czech, zob. Šimák 48. Nazwa niemiecka *Rückers* została przeniesiona przez osadników z Hesji Klemenz 35.

Na podstawie tego typu materiałów historycznych możemy sądzić, że niemieckie wsie niekiedy były przenoszone przez Niemców ze swych rodzinnych stron bądź nadawane samodzielnie przez niemieckich właścicieli.

3.4. Hybrydy czesko-niemieckie

Germanizacja językowa Kłodczyzny oddziaływała hamująco na proces tworzenia się nowych nazw słowiańskich. Język niemiecki ingerował w strukturę nazw czeskich. Były to różne przekształcenia o charakterze słowotwórczym i leksykalnym. Oto kilka przykładów zmian słowiańskich struktur nazewniczych strukturami niemieckimi, w wyniku których powstawały nazwy hybrydalne (mieszane).

BIEGANÓW (niem. *Bielendorf*): *Pillendorf*, *Bielendorf* 1606, *Biela*, *Bielendorf* 1845.

Niemiecka nazwa *Bielendorf* jest czes.-niem. hybrydą. W pierwszym członie *Bielen-* występuje czeska nazwa rzeki *Bělá*: *bělý* ‘biały’ (dziś *Biała Łądec-ka*), człon *-dorf* ‘wieś’ dodano dla odróżnienia osady od rzeki.

GRODZIEC (niem. *Ratschenberg*): *Ratschenberg* 1776, *Ratschenburg* 1787.

Czeska nazwa *Hrádčana Hora* lub *Hradčany* z niemiecką dostawką *-berg/-burg*. Pierwszy człon *Ratschen-* jest substytucją nazwy czeskiej *Hradčany* z uproszczeniem grupy *hr-* > *r-* w nagłosie i grupy *-dč-* > *-č-* (zapisane przez *-tsch-*). Osada została założona jako kolonia frydrycjańska u stóp góry Ratschenberg (dziś pol. *Grodziec*). Na tej górze wybudowano gródek (czes. *hrádek*) zburzony przez husytów w 1428 r. Tereny te należały do Czech SGTS III 91.

KRAJANÓW (niem. *Krainsdorf*): *Krayansdorf* 1353, *Krayersdorf* 1355, *Krainsdorf* 1418.

Czeska nazwa *Krajanov*: nazwa osobowa *Krajan*. W niemieckiej nazwie *-ov* zostało zastąpione członem *-dorf* ‘wieś’. ródła historyczne wymieniają jako osadę czeską SGTS XI 210, też Maetschke 70, por. czeską nazwę *Klimentov* niem. *Klemensdorf* Prof II 248.

OCIESZÓW (niem. *Utschendorf*): *Ozesendorf* 1330, *Otaschindorf* 1348, *Ostossow* 1477, *Utschendorf* 1560.

Czeska nazwa *Otěšov*: nazwa osobowa *Otěš(a)* *Otěslav* (ps. **Otyęslav*). Prof III 305 notuje nazwę *Otěšín* oraz *Otěšice* (w zapisach: *Ocezići*, *Ocesici* 1186). Człon *-dorf* jest regularną dostawką germanizacyjną dla form z przyrostkiem: *-ov*, *-in* lub *-ice*.

TŁUMACZÓW (niem. *Tuntschendorf*): *Tolmaczindorf* 1348, *Tulmaczindorf* 1401.

Czeska nazwa *Thumačov* : nazwa osobowa *Thumač* lub stczes. *thumač* ‘tłumacz’. Taką nazwę notują Prof IV 345 oraz HŠ II 592 i objaśniają jako ‘wieś tłumaczy’. Elementem germanizacyjnym jest człon *-dorf*. Tłumaczów uważa się za starą wieś graniczną. Tędy prowadził szlak do sanktuarium maryjnego w Broumowie. W tej wsi mieszkało widocznie wielu tłumaczy SGTS XV 472.

SOKOLICA (niem. *Zaughals*): *Heegeri Zaughals* 1571, *der Wald Zaughals* 1577.

W zapisach niemieckich kryje się czeska nazwa **Suchdol/*Suchodol*. Jej niemieczenie polegało na zastąpieniu pierwszego członu *Such-* niem. *Zauch-* (z substytucyjną zmianą [s] > [z], przejściem niedyftongicznego [ü] [au] oraz fonetyczną wymową [ch] > [g], człon *-dol* przetłumaczono jako *-hals* ‘dół, wąwóz, dolina’, który w dialektach niemieckich występuje na terenach górskich, zob. Bach II 291. Była to mała osada leśna (pierwotnie nazwa lasu), położona nad potokiem między grzbiętami górskimi w pobliżu Gór Suchych SGTS XI 360.

3.5. Zaginione nazwy czeskie i zastąpione oficjalnymi nazwami niemieckimi

W toponimii kłodzkiej obok osad, które zachowały swe czeskie nazwy do chwili ich utrwalenia w dokumentach, istniały także osady, których pierwotne nazwy czeskie zaginęły w procesie kolonizacyjnym. Niemiecki historyk Ernst Maetschke zalicza do tej grupy ponad 20 nazw, np. *Ponikwę, Porębę, Stary Waliszów, Trzebieszowice, Szalejów Dolny, Polanicę, Nową Wieś* i inne. Poszukiwanie czeskich nazw w średniowieczu nie jest pozbawione racji. Wskazują na to typy zabudowy charakterystyczne dla osadnictwa słowiańskiego, np. *owalnica, ulicówka, okolnica, wielodroźnica* (Pernarowski 1958, s. 27).

Na ślad przedkolonizacyjnych osad naprowadzają nas łacińskie określenia analityczne typu *Alberti villa, Konradi villa*. Problem ten wyczerpująco omówił Franciszek Nieckula na przykładzie materiałów historycznych ze Śląska. Pisał on:

[...] latynizacja w dokumentach jest jednym ze środków depolonizacji nazewnictwa śląskiego. Zaś określenia w rodzaju *Jacobi villa*, podobnie jak dublety nazewnicze, są pośrednim etapem między polskimi formacjami a nazwami zgermanizowanymi lub niemieckimi. Te analityczne określenia są bowiem w późniejszych wiekach regularnie zastępowane przez niemieckie formacje dzierżawcze z członem *-dorf*. Problem polega więc na tym, że dla wielu nazw nie dysponujemy ogniwami pośrednimi, natomiast zdecydowana większość śląskich toponimów ma zaświadczone – co najmniej – tylko niektóre studia pośrednie w kancelaryjno-administracyjnym procesie germanizowania (Nieckula 1968, s. 100).

Ten kancelaryjny sposób niemczenia nazw praktykowany był na innych obszarach słowiańskich, np. Pomorze, Czechy, Łużyce. Germanizacja Ziemi Kłodzkiej posuwała się z południa, od strony Pragi. Potwierdza ów fakt czas kolonizacji krain sąsiednich, np. w Policach i Broumowie koloniści niemieccy pojawili się w 1270 r., a w latach 1250–1270 zakładali wsie koło Złotego Stoku, Nysy, Opawy (Dziewulski 1948, s. 23–117).

Pierwszą znaną ze źródeł historycznych niemiecką osadą jest *Strachocin* (niem. *Schreckersdorf*): *ecclesia Streckeri* 1264, *Sreckendorf* 1295, *Convallibus fundi Grundt* 1561.

Czeska nazwa *Důl* : *důl* ‘dolina, kopalnia’ lub *Údoli* : *údoli* ‘dolina’, na co wskazuje łaciński zapis *convallibus fundi* = niem. *der Grund* ‘dolina’. Osada powstała przed kolonizacją niemiecką. Była to wieś królewska, którą król czeski Otokar II darował niejakiemu Schrekero-wi, stąd niemiecka nazwa *Schreckendorf* ‘wieś Schreckera’. Ponieważ w 1264 r. istniał tu drewniany kościół i parafia, można przypuszczać, że osada powstała przed kolonizacją i musiała mieć nazwę czeską.

STARY WIELISŁAW (niem. *Altwilmsdorf*): *Wilhelmsdorf* 1300, *Wilhelmi villa* 1339, *Willemsdorf* 1340.

Prawdopodobnie stara nazwę czes. *Jesenice* : *jesen/jasen* ‘jesion’. Kubin 26 cytuje dokument z 1477 r., w którym podana jest ta nazwa. Osada do 1477 r. należała do Czech. ródła wymieniają kościół św. Katarzyny (1300 r.) SGTS XV 419.

STARY WALISZÓW (niem. *Alt Waltersdorf*): *villa Waltheri* 1268, *Alt Waltersdorf* 1608.

Prawdopodobnie stara osada czes. *Starý Valteřov* (Šimák 54) skolonizowana przez Pannwitzów z Łużyc. We wsi znajdowała się jedna z najstarszych parafii SGTS XV 415.

RASZKÓW (niem. *Seifersdorf*): *villa Sifridi* 1316, *Seiffersdorf* 1316, *Sifridisdorf* 1346.

Stara nazwa czeska *Žibřidovice* : *im Žibřid* niem. *Sigfried*, przejęte do czeszczyzny i polszczyzny w okresie chrześcijaństwa, por. też pol. nazwę *Zebrzydowice* (niem. *Seifersdorf*). Już przed kolonizacją istniał tu kościół pod wezwaniem św. Piotra i Pawła SGTS XV 368–369.

WAMBIERZYCE (niem. *Albendorf*): *Albendorf* 1253, *Alberti villa* 1418. Czeska nazwa *Vambeřice* występująca w licznych źródłach czeskich Malicki 225. Łaciński zapis *Alberti villa* (twór germanizacyjny) świadczy o istnieniu pierwowzoru *Albeřice: nazwę osobowa *Alber(a)* *Albert* Geb I 7. Zmiana *Albeřice* < *Vambeřice*, w której dodatkowo spółgłoska [l] upodobniła się do [m]. Nazwę *Albeřice* podaje Prof I 7 ze zmianą w *Valbeřice* i objaśnioną z formy fleksyjnej *v(e) Albeřcich* < *Valbeřice* z absorpcją *v(e)*.

WOLANY (niem. *Wernsdorf*): *Wernersdorf* 1350, *Wallisfurth* 1738. Czeska nazwa *Teplá* zapisana w dokumencie Jerzego Podiebradowicza z 1477 r. oraz na starych mapach Šimák 44. W Wolanach znajdują się źródła szczyawy mineralnej, podobnie jak w Polanicy Zdroju SGTS XV 498. Nazwę niemiecka *Wernesdorf* ‘wieś Wenera’ i *Wallisfurth* ‘bród Wallisa’ upamiętniają nowych właścicieli osady.

4. Podsumowanie

Przecinające się w analizie perspektywy językowe i pozajęzykowe (historyczno-osadnicze) ujawniają dodatkowe wartości toponimii kłodzkiej, które przez badaczy polskich w okresie powojennym jakby nie były dostrzegane. Z drugiej jednak strony nauka czeska zbyt mało poświęcała tej problematyce miejsca, nie dostarczając materiału nazwowniczego (dowodowego), który zapewne spoczywa w archiwach czeskich do dziś.

Można zatem powiedzieć, że nazwy miejscowe Ziemi Kłodzkiej miały od średniowiecza charakter mieszany: starsze były nazwy czes-

kie, a późniejsze niemieckie. Trudno ściśle określić, jaki był procent nazw o czeskim rodowodzie, ale mogło ich być około 40% na ogólną liczbę 200 nazw średniowiecznych w ogóle. Śladów polskich brak tu zarówno w toponimii, jak i w antroponimii.

Wykaz skrótów źródeł i literatury

Bach	A. Bach, <i>Deutsche Namenkunde</i> , Heidelberg 1952–1956.
Geb	J. Gebauer, <i>Slovník staročeský</i> , díl I–II, Praha 1903.
NŠ	L. Hosák, R. Šrámek, <i>Místní jména na Moravě a ve Slezsku</i> , díl I (A–L), Praha 1970, díl II (M–Ž), Praha 1980.
Klemenz	P. Klemenz, <i>Die Ortsnamen der Grafschaft Glatz</i> , Breslau 1932.
Kubin	J. S. Kubín, <i>České Kladsko</i> , Praha 1926.
SGTS	<i>Slovník geografii turystycznej Sudetów</i> , red. M. Staffa, Wrocław 1989–1993.
Šimák	<i>Osídlení Kladska</i> , „Český časopis historický” 25 (1919), s. 39–57.
SNGŚ	<i>Slovník etymologický názvů geografických Šlůska</i> , t. I–XV, Wrocław–Opole 1970–2014.
Wyk	<i>Wykaz urzędowych nazw miejscowości w Polsce</i> , Warszawa t. 1–3 1980–1982.
Viert	„Vierteljahrsschrift für Geschichte und Heimatkunde der Grafschaft Glatz”, Jahrgang 1–10, Glatz 1882–1892.

Literatura

- Bartkiewicz K., 1977, *Dzieje Ziemi Kłodzkiej w wiekach średnich*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Czechowicz B., 2009, *W otchłaniach historiograficznej mistyfikacji. Ziemia Kłodzka w polskich publikacjach historycznych w latach 1945–1990*, „Kłodzki zborník” 6,
- Dziwulski W., 1948, *Zaludnienie i germanizacja Ziemi Kłodzkiej*, „Rocznik Kłodzki”, t. I.
- Hladký L., 2009, *Původ a vývoj místního jména Chudoba w tzv. Českim Koutku v Kladsku*, „Kłodzki zborník” 9.
- Mader K., 1890, *Ortsnamen Nerbotin*, „Vierteljahrsschrift für Geschichte und Heimatkunde der Grafschaft Glatz” IX.
- Nieckula F., 1968, *Oznaczenia typu Jacobi villa w Liber fund. episc. Vratislaviensis*, „Onomastica Slavogermanica” IV.
- Orłóš Z., 1980, *Polsko-czeskie związki językowe*, Kraków.

- Pałys P., 2006, *»Perła Korony Czeskiej« czy »Stare piastowskie ziemie«? Argumentacja stron konfliktu o przynależność państwową Ziemi Kłodzkiej w latach 1945–1947*, „Kłodzki zbornik” 7, s. 291–296.
- Pernarowski L., 1958, *Typy osiedli Ziemi Kłodzkiej*, „Rocznik Kłodzki”, t. III.
- Słownik etymologiczny nazw geograficznych Śląska*, 1970–2014, t. I–XV, Warszawa–Wrocław–Opole.
- Studia z dziejów Ziemi Kłodzkiej*, 1990, Wrocław.